

*Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yayınlarında Çocuklara Yönelik Adab-ı Muâşeret, Görgü ve Nezaket Kuralları**

Sevcan BAŞBOĞA ÖZEN

Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
E-Mail: sevcanbasboga@gmail.com

Geliş Tarihi: 30.07.2018 Kabul Tarihi: 24.01.2019

ÖZ

BAŞBOĞA ÖZEN, Sevcan, **Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yayınlarında Çocuklara Yönelik Adab-ı Muâşeret, Görgü ve Nezaket Kuralları**, CTAD, Yıl 15, Sayı 29 (Bahar 2019), s. 59-86.

Cumhuriyeti kuran kadrolar, Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden süreçte yeni bir devlet ve toplum yapısı kurmaya çalışmış, kurulan yeni toplumun değer ve ihtiyaçlarına uygun olarak da yeni bir birey inşa etmeyi amaçlamışlardır. Bu amaç çerçevesinde yeni toplumu kuracak olan çocukların, Cumhuriyetin kurmak istediği modern devlet yapısı ile ulus-devleti pekiştirecek, toplumsal yapının ihtiyaçları ile Cumhuriyetin idealize edilen değerlerine uygun olarak inşa edilmesine çalışılmıştır.

Bu bağlamda Cumhuriyetin, modern bir devlet ve toplum yapısı inşa etmesi yönünde hareket eden kurucu kadrosu, toplumun “medenileşmesinin” ve bu yöndeki adab-ı muâşeretin öncüsü olmuştur. Bu kurucu kadro, Cumhuriyet çocuklarının, aile yaşamı içerisinde edinmeleri gereken adab-ı muâşeret, görgü ve nezaket kurallarının, çocukların

---

* Bu makale 20 Haziran 2018 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi’nde savunulan ve kabul edilen “Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Bedeni, Ahlaki ve Terbiyevi Özellikleri ile İnşa Edilen Çocuk” başlıklı doktora tezinin bir bölümünden hareketle oluşturulmuştur.

sonraki yaşamlarında, okul ve kamusal hayat içerisindeki süreçte pekişmesi ve onlarda yerleşik birer davranış kalıbı olarak oluşmasını amaçlanmış ve bu yönde çaba sarf etmişlerdir.

Bu çalışmada erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan çocuk dergileri ile dönemin adab-ı muâşeret literatüründe çocukların gündelik yaşamlarında, evde, okulda, sokakta, yolda, kısacası gündelik yaşamda modern muâşeretin gereği olarak hangi anda, nasıl davranmaları gerektiği oldukça detaylı bir şekilde konu edilmiştir. Bu çalışmanın ana kaynağı olarak dönemin popüler çocuk yayınları arasında yer alan çocuk dergilerine odaklanılmıştır. Zira geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi adab-ı muâşeret, görgü ve nezaket konulu literatürü genellikle yetişkinlere yönelik dönemin adab-ı muâşeret, görgü ve nezaket konulu kitaplarına odaklanırken, bu çalışmada Cumhuriyet yönetiminin inşa etmek istediği yeni toplumun yeni bireyleri olacak çocukları, doğrudan çocuklara yönelik olan süreli yayınlardan çocuk dergilerine odaklanarak ele almayı amaçlamıştır.

Bu konu çerçevesinde aynı zamanda Cumhuriyetin modern bir toplum inşa etme yönündeki önemli çabalarından biri olarak Cumhuriyet adab-ı muâşeret, görgü ve nezaket kuralları ile geç Osmanlı modernleşmesi sürecindeki adab-ı muâşeretin süreklilik ve kopuşu sorunsallaştırılırken, Cumhuriyet adab-ı muâşeret, görgü ve nezaket kurallarının hangi sosyal ve ekonomik koşullarda, hangi söylemlerle ortaya konulduğu da anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Adab-ı muâşeret, Görgü ve Nezaket Kuralları, Çocuk, Çocuk Dergileri.

ABSTRACT

BAŞBOĞA ÖZEN, Sevcan, **Forms of Politeness, Manners and Courtesy Rules in Children's Publications of Early Republican Period**, CTAD, Year 15, Issue 29 (Spring 2019), pp. 59-86.

In the process following the foundation of the Republic, the cadres who founded this regime attempted to formulate a new structure of state and society and aimed to construct a new individual according to the values and needs of the newly founded society. In this respect, the children who were supposed to found the new society, were raised to fortify the modern societal structure and the nation-state that the Republic intended to establish in accordance with the needs of the social structure and the idealized values of the Republic.

In this context, the founding cadre of the Republic, acting in the direction of building a modern state and society structure, pioneered the "civilization" of the society and the related forms of politeness. This founding cadre, aimed the forms of politeness, manners and courtesy rules that the children of the republic should attain in the family life, to become an established set of behaviours by being reinforced in school and public life.

In this study, the ways that children should behave at home, at school, on the street, on the road, in short, in any moment of daily life, requiring modern forms of politeness, as stated in children's periodicals published in the early Republican period and the forms

of politeness literature of the era, have been investigated in detail. As a main source of this study, it has been focused on children's magazines which were popular among the children publications of the era. Although literature of late Ottoman and early Republic period focused on forms of politeness, manners and courtesy rules for only adults, this study aims to approach to the children who will be new members of the new society that the Republican administration wants to build by focusing on the children publications written specifically for them.

Within this framework, Republican forms of politeness, manners and courtesy rules as one of the important efforts of the Republic to build a modern society and the continuity and discontinuity of forms of politeness in the process of late Ottoman modernization have also been problematized and the social and economic conditions and discourses of the presentation of Republican forms of politeness, manners and courtesy rules have been investigated.

Keywords: Modernization, Forms of Politeness, Manners and Courtesy Rules, Children, Children's Periodicals.

Giriş

Osmanlı modernleşmesinin miladı olarak kabul edilen Tanzimat ile beraber toplumsal hayatta, gündelik davranış kalıplarının değişimiyle başlayıp, zamanla giyim, kuşam, yeme, içme alışkanlıkları ile devam eden değişim ve dönüşüm süreci, Meşrutiyet döneminden itibaren toplumu oluşturan bireylerin, zihinsel ve düşünsel alandaki değişimine zemin hazırlamıştır. Bu süreç, bir taraftan toplumsal ilişkilerin yeniden biçimlenmesini sağlarken, diğer taraftan da öznel alan olarak kabul edilen aile ve bireysel hayata dair ayrıntıların da değişimini beraberinde getiren yeni bir adab-ı muaşeret/görgü ve nezaket kültürünün gelişimine zemin hazırlamıştır.¹

Cumhuriyet yönetimi de “uygar dünya” ile arasındaki uzaklığı bir an önce kapatmak amacıyla programladığı altı ilkeyi, devlet felsefesinin dayanak noktası yaparak, toplumsal enerjiyi harekete geçirebilecek modern toplum tasarımını bir an önce inşa etmeyi amaçlamıştır.² Cumhuriyet, bahsi geçen toplumsal değişim ve dönüşüm projesini hayata geçirirken, geç Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi öncelikle kamusal alanlarda, modern devleti temsil edecek yeni ve modern bir kamusal alan oluşturma gayreti içerisinde olmuştur. Bu süreçte kamu binaları ile modern devletin görünür yüzünü temsil eden kamu çalışanları, dış görünüşleriyle Batılı bir form kazanmışlardır. Kamusal alanda ve kamu binalarında modern devletin temsilcisi olan bu topluluğun, modern adab-ı

¹ Fatma Tunç Yaşar, *Alafranga Halleri Geç Osmanlı'da Adab-ı Muaşeret*, Küre Yayınları, İstanbul, 2016, s. 70.

² Ekrem Işın, “Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 8, Sayı 48, Aralık 1987, s. 14.

muaşeretten anladığı, dış görünüş kadar, iç dünyanın da laik bir zihin yapısı ile örülü tavır, jest ve hareketlerde kendini gösterebilmesiydi.³

Bahsi geçen modernleşme sürecinin hem geç Osmanlı, hem de erken Cumhuriyet dönemlerindeki en temel sürekliliklerinden biri tüm bu siyasal ve toplumsal projenin, devlet merkezli bürokrasi ile memur ve askerlerden oluşan bir öncü gruba sahip olmasıdır.⁴ Ancak Cumhuriyetin, toplumsal modernleşme yönündeki önemli projelerinden biri olarak kabul edilen Batılı/modern adab-ı muaşeretin toplumsal alanda yaygınlaştırılması çabası, Osmanlı modernleşme sürecinden farklı olarak yalnızca saray, bürokrasi ve seçkin denebilecek bir kesimi hedef almaksızın, tüm toplum kesimlerine ulaşmayı hedefleyen bir amaca ve sivil bir karaktere sahip olmasıdır.⁵ Bu yanılla Safveti Ziya, Cumhuriyet adab-ı muaşeretinin, toplumun geneli için uygulanması zor ve anlaşılmaz kurallar bütünü olduğunu ortaya koyan yorumlara katılmadığını belirtir. Zira O, “medenileşmenin” bir Cumhuriyet projesi olduğunu ve bu projenin, İstanbul’dan, Anadolu’ya tüm ülkeyi kapsamayı hedeflediğini, dolayısıyla kurulacak olan yeni toplumun davranış kodlarını oluşturacak adab-ı muaşeretin, tüm halkın, tüm bireyleri tarafından kabul edilmesi ve uygulanmasının amaçlandığını belirtir.⁶

Bu yönüyle Cumhuriyet adab-ı muaşeretinin aksine Osmanlı adab-ı muaşeretinin sivil karakterini oluşturan başlıca etken ise, merkezîyetçi bir motivasyondan yoksun oluşu ve buna paralel gelişen her toplum kesiminin kendi normlarını çağdaş ilkeye uyarlayabilme esnekliğini saklı tutmasıydı. Bu birbirinden farklı ve çok parçalı durum Cumhuriyetçilerin gözünde tutarlı bir çağdaşlaşmadan uzaktı.⁷ Tam da bu eleştiri üzerinden şekillenen Cumhuriyetin modern devlet paradigması çerçevesinde kurduğu merkezi yapı, Osmanlı dönemindeki gibi birbirinden farklı toplum tasarımları yaratmak yerine, farklı toplum kesimlerini aynı tasarım çerçevesinde toplamayı hedeflemiştir. Bu durum Cumhuriyet modernleşmesinin resmi karakterini biçimlendiren temel motivasyonlardan biri olarak kabul edilir. Böylece Osmanlı döneminde kişisel bir deneyim sorunu olan modern adab-ı muaşeret, Cumhuriyet yöneticileri tarafından kolektif katılıma açık, sivil bir uygarlık modelinin gündelik hayata yansımaya biçimi olarak görülmüştür.⁸

³ Işın, agm., s. 15.

⁴ Nevin Meriç, *Adab-ı Muaşeret: Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)*, 2. bs. Kapı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 49.

⁵ Işın, agm., s. 14.

⁶ Safveti Ziya, *Adab-ı Muaşeret Hasbihalleri*, Türk Ocağı Matbaası, Ankara, 1927, s. 4.

⁷ Işın, agm., s. 14, 15.

⁸ Işın, agm., s. 15, 16.

Bu bağlamda Cumhuriyetin, çağdaş bir devlet ve toplum yapısına erişmesi yönünde hareket eden kurucu kadrosu, toplumun medenileşmesinin ve bu yöndeki adab-ı muaşeretin öncüsü olmuştur. Bu kurucu kadro, modern adab-ı muaşeretin, görgü ve nezaket kurallarının⁹, toplumsal yapı içerisindeki en önemli sivil taşıyıcısı olan aileden başlayarak, toplumun bu yöndeki eğitiminin laik niteliğine dikkat çekerek, modern adab-ı muaşereti, aile içerisinde bireye kazandıran bir araç olarak da düşünmüşlerdir. Zira Abdullah Cevdet'e göre modern adab-ı muaşeret, çocuğun, küçük yaşta aile içerisinde, aile terbiyesiyle kazanabileceği kurallar bütünüdür. Cevdet, çocuğun aile içerisindeki sosyalleşmesini, bu yönde önemli bir adım sayar. Kuşkusuz burada bahsedilen aile, çocuklarını modern adab-ı muaşeret ekseninde biçimlendiren bir ailedir.¹⁰

Bu çerçevede yeni toplumu kuracak olan çocukların ve genç nesillerin, aile yaşamından başlamak üzere toplumsal ilişkilerde bahsedilen “medenî” muaşereti öğrenmeleri ve bunu yaşamlarının rutin pratikleri içerisinde gerçekleştirmeleri amaçlanmıştır. Çocukların, bahsedilen “muaşeret kaidelerini” öğrenmeleri ve buna riayet etmeleri, hem onların aile içerisinde edindikleri “terbiye”, hem de okul eğitimleri ile toplumsal yaşamın bu yöndeki pratikleri ile mümkün görülmüştür.¹¹ Zira çocuk dergilerinde çocukların aile içerisindeki yaşamlarında sabah güne başlama zamanından, akşam yataklarına yatıncaya kadar geçen zaman diliminde hangi anda ve durumda modern muaşeretin gereği olarak nasıl davranmaları gerektiği oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.¹²

Çocuğa verilecek, adab-ı muaşeret terbiyesinin evde başlamasına karşın, okulda geliştiği, okulun, çocuğun toplumsallaşmasında önemli bir yeri olduğu ortaya konur. Başka bir deyişle okul, çocuğa toplumsal ve kişisel yaşamında onun ihtiyaç duyacağı bilgi, görgü ve nezaketi kazandıran önemli bir

⁹ Ele alınan dönemin adab-ı muaşeret literatüründe “adab-ı muaşeret”, “terbiye” “edep”, “nezaket” ve “görgü” kavramları arasında çok net ayrımlara gidilmeksizin, bu kavramlar birbirini bütünleyen bir anlayış içerisinde kullanılmıştır. Zira bahsi geçen literatürde edep, terbiye, nezaket ve görgü kavramları, kişilerin gündelik hayatlarında yaş, statü ve derecelerine bakılmaksızın insanların sahip oldukları, görgü ve anlayışın bir yansıması olarak görülmüştür. Bununla beraber nezaket ve görgü, insanın gün içerisinde ya da karşılaştığı durumlarda, girdiği ortamlarda, nasıl davranması, nerede ne söylemesi, nasıl hareket etmesi gerektiğini telkin eden kurallar bütünü olarak tasavvur edilmiştir. Safveti Ziya, *age.*, 7-8. Gottfried Andreas, *Görgü: En Yeni ve En İleri Muaşeret Usulleri*, Çev. Turan Aziz Beler, 2. bs. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1943, s. 17. Hasan Deniz, *En Yeni Muaşeret Kaideleri*, Aka Kitabevi ve Anten Yayınevi, Dize ve Baskı Marifet Matbaası, İstanbul, 1961, s. 54. General Pertev Demirhan, *Türk Çocuğuna Öğütlerim*, 2. bs. Matbai Ebüzziya, İstanbul, 1942, s. 33-39.

¹⁰ Işın, agm. s. 17, 18.

¹¹ Safveti Ziya, *age.*, s. 4, 5.

¹² Kazım Nami, “Çocuklara Nasıl İyi İtiyatlara Öğretilir”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 18, Mart 1928, s. 5, 6. “Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 17, 23 Şubat 1939, s. 298. “Haftadan Haftaya: Evde Okulda Sokakta”, *Ateş*, Sayı 9, 24 Son kanun 1938, s. 2.

sosyalizasyon aracı olarak kabul edilmiştir.¹³ Çocuk dergilerinde, Cumhuriyetin idealize edilen çocuğunun, okulda hangi durumda nasıl davranması gerektiğine dair tüm kurallar ayrıntılı bir şekilde konu edilerek, okul adab-ı muâşeretini tanımlanmaya çalışılmıştır.¹⁴ Bu bağlamda adab-ı muâşeretin okullarda öğretimi Cumhuriyet döneminde toplanan ve okul eğitim ve öğretimine yön veren “Maarif Şuralarına” da konu olmuştur. Zira bu toplantılarda adab-ı muâşeretin, çocukların ahlak eğitimlerinin önemli bir vechesini oluşturduğu kabul edilerek, Cumhuriyet çocuklarına kazandırılmak istene adab-ı muâşeretin ve temel ahlaki erdemlerin, okul ders programlarında özellikle “Yurttaşlık Bilgisi” dersi ile bu konuda okul bünyelerinde düzenlenecek, konferans, toplantı ve sunumlarla öğretilmesi amaçlanmıştır.¹⁵

Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan çocuklara yönelik adab-ı muâşeret konulu eserlerde çocukların aile, okul ve toplumsal yaşam içerisinde uymaları gereken kurallar oldukça ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak tüm bu ifadelerde belirleyici olan ve altı çizilen husus, çocukların alacakları terbiye ve bu bağlamdaki adab-ı muâşeretin en temelde, çocuğun, başta anne ve babası olmak üzere öğretmenleri ve büyüklerine karşı duyması gereken saygı ve itaat ile kurallara bağlı bir yaşam sürmesi olmalıydı. Zira çocuğun sahip olacağı itaat anlayışı ile kurallara bağlılığı onun hem okul hem de gelecek yaşamında başarılı, nezaketli ve makbul bir insan olması yönünde sahip olması beklenen ilk önemli özellik olarak kabul edilmiştir.¹⁶

Çocuklara adab-ı muâşeret ve nezaket kuralları öğretilirken bir topluluk içerisinde insanların sevilen ve sevilmeyenleri olduğu, sevilen insanların ortak yanının bu insanların “terbiye ve nezaket” sahibi oldukları, bunun aksi olarak toplumda sevilip sayılmayan insanların ise genellikle saygı, nezaket ve terbiye yoksunu oldukları telkin edilmiştir.¹⁷

¹³ Nazım Silanoğlu, *Mukayeseli Muâşeret (Görüşü)*, Aka Kitabevi, İstanbul, 1962, s. 225.

¹⁴ “Sosyal Hayat Bilgileri: Okulda”, *Cumhuriyet Çocuğu*, s. 25. (20 Nisan 1939): 432. “Haftadan Haftaya: Evde okulda Sokakta”, *Ateş*, Sayı 9, 24 Son kanun 1938, s. 2.

¹⁵ *İkinci Maarif Şurası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar*, Maarif Vekilliği, Ankara 1943, s. 109-130.

¹⁶ Kazım Nami, “İçtimai Nizam Terbiyesi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 3, Nisan 1929, s. 2. Kazım Nami, “Çocuklara Nasıl İyi İtiyatlara Öğretilir”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 18, Mart 1928, s. 5, 6. “Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 17, 23 Şubat 1939, s. 298. Selim Sırrı, “Ruhi Terbiye: Merak”, *Osmanlı Genç Dernekleri*, Sayı 9, 1 Mayıs 1334, s. 13, 14. “Sosyal Hayat Bilgileri: Okulda”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 25, 20 Nisan 1939, s. 432. Selim Sırrı, “Ruhi Terbiye: Maharet”, *Osmanlı Genç Dernekleri*, Sayı 6, 1 Şubat 1334, s. 13, 14. Kazım Nami, “Çocuklara Nasıl İyi İtiyatlara Öğretilir”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 18, Mart 1928, 5, 6. General Pertev Demirhan, *age.*, s. 59-61.

¹⁷ Hasan Deniz, *En Yeni Muâşeret Kaideleri*, Aka Kitabevi ve Anten Yayınevi, Dizgi ve Baskı Marifet Matbaası, İstanbul, 1961, s. 5.

Nazik ve terbiyeli bir çocuğun her zaman sevimli ve saygıdeğer bir şekilde bulunduğu, nazik ve terbiye görmüş, nezaket sahibi olan kimsenin tüm tavırlarında, başkalarına olan davranışlarında kendisini onların yerine koyarak ve davranışlarını kontrol ederek başkalarını rahatsız etmemeyi öğrendiği vurgulanır. Yine “hoşgörülük” ve “alçakgönüllülük” bir başka deyişle tevazu sahibi olmak terbiye ve nezaketin temsili olarak görülmüştür.¹⁸

Erken Cumhuriyet Dönemi Yayınlarında Çocuklara Yönelik Adab-ı Muâşeret Kuralları:

Davranışlarda Terbiye ve Nezaket

Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan adab-ı muâşeret, görgü ve nezaket temalı yayınlarda, gündelik hayata dair her bir durumda, nasıl bir tutum takınılması, nasıl bir davranışta bulunulması gerektiği sorusuna cevap aranırken tüm bu davranış kalıplarının özünde vurgu kazanan kavramın, “saygı” olduğu, bunun bazen “terbiye” kavramıyla da ifade edildiği görülmüştür. Zira saygı hem geleneğe hem de dünyevi görgü ve nezakete referans edilebilecek çok katmanlı bir kavram olarak düşünülmüştür. Saygı olmaksızın görgü ve nezaketin de olamayacağı, buna karşın saygının olduğu ancak görgü ve nezaket kurallarının eksik uygulandığı davranış kalıplarının kabul edilebileceği varsayılmıştır.

Selim Sırrı Tarcan, çocuklara terbiye, görgü ve nezaket kavramlarını anlatırken bunun temelinde “saygı” kavramının bulunduğunu belirterek bu konuda şunları telkin etmiştir; “Çocuklar yaşama savaşında başkalarına karşı yüreğinizde beslemek mecburiyetinde olduğumuz bir his vardır ki ona saygı derler. Saygı, ahlaka ait olan işlerin adeta zembereğidir.”¹⁹ Saygılı olan çocukların toplumda ne kadar çok sevildikleri, beğenildikleri konu edilerek, saygının toplumda daima takdir edilen iyi şeylere işaret eden bir durum olarak görüldüğü vurgulanmıştır.²⁰ O, toplumsal yaşamın olmazsa olmaz bir kuralı olarak üzerinde durduğu saygı konusunda çocuklara;

“... Şunu biliniz ki insanların birbirlerine karşı yaptıkları kusurların, işledikleri fenalıkların kökü hep saygısızlıktadır. Onun için evde, mektepte, sokakta her yerde herkese karşı saygılı olunuz. Siz başkalarını sayarsanız, biliniz ki o zaman siz de sayılmaya layık bir insan olursunuz.”

diyerek en temelde adab-ı muâşeret, nezaket ve görgünün ötesinde kendisine saygılı olan, etrafında beraber yaşadığı insanlarla barışçı ilişkiler kuran, böylelikle saygı temelinde dostane ilişkilerin egemen olduğu bir toplum inşa etmenin

¹⁸“Ailede Çocuk: Büyüklere Yapmadığınızı Küçüklere de Yapmayınız”, (Parents Magazine'den), *Aile* c.3, Sayı 10, Yaz 1949, s. 45-46. Deniz, *age.*, s. 6-8.

¹⁹ Ordu Mebusu Selim Sırrı Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Saygı -6”, *Çocuk*, Sayı 6, Haziran 1936, s. 2-6. Selim Sırrı Tarcan, *Yaşama Bilgisi*, Maarif Matbaası, Ankara:1942, s. 18-29.

²⁰ Tarcan, agm., s. 2-6. Arkadaş, “Sevilmenin Şartı”, *Arkadaş*, Sayı 11, 21 Mart 1941, s. 203.

ancak bireylerin kendilerine ve birbirlerine duyacakları saygı ile mümkün olacağını vurgulamıştır.²¹ Tarcan, gündelik yaşamda çocukların hem saygı hem de nezaket ve görgü kuralı olarak uymaları gereken davranış kalıplarından örnek verirken şunları ifade eder;

“Saygılı çocuk kendisinden büyüklere karşı gelmez. Onlara daima siz diye hitap eder. Onların sözünü kesmez. Daima aradaki mesafeyi muhafaza eder. Tramvayda, otobüste bir beklenti yerinde onlara yerini verir. Büyüklerin karşısında daima terbiyeli hareket eder. Büyükler oturmadan sofraya oturmaz. Onlar kalkmadan kalkmaz. Büyüklerin karşısında fazla laubali olmaz. Bu saygı insanlara karşı olduğu gibi mektepte, sokakta, evde de olmalıdır. Sokakta yere tükürmek, vapurda fındık, fıstık, portakal yiyip kabuklarını yere atmak, mektepte sınıfı kirletmek, bir konserde konuşmak, bir tiyatrodaki gürültü etmek, tramvayda otobüste yayılıp oturmak veya bağıra bağıra konuşmak saygısızlıktır.”²²

Çocuklarda saygının öğrenilmesinde ailenin son derece belirleyici bir rolü olduğu belirtilmiş, ²³çocukların gündelik yaşamları içerisinde, ailede kazandıkları saygı adabı, nezaket ve görgüyü gündelik davranışlarında nasıl ve ne şekilde ortaya koymaları gerektiği üzerinde durulmuştur.²⁴

Buna karşın yetişkinlerin de çocukları sevmeleri, saymaları ve onlara saygı duymaları gerektiği belirtilerek, erken Cumhuriyet toplumunda toplumsal görgü ve nezaketin en temel kavramı olarak ön plana çıkan saygının, toplumda yaşayan bireylerin, çocukların ve yetişkinlerin karşılıklı olarak, ancak farklı davranış kalıplarıyla yerine getirilmesi gereken bir zorunluluk olduğu anlatılmaya, kavratılmaya çalışılmıştır.²⁵

Bununla beraber salgın, bulaşıcı hastalıkların oldukça yaygın olduğu erken Cumhuriyet dönemi toplumu adab-ı muaşeretince, çocuklara telkin edilen ve onlarda oluşması beklenen en önemli davranış kuralları arasında aynı zamanda çocukların öncelikle sağlık, temizlik ve hijyen kurallarına dikkat etmeleri gelmekteydi.²⁶

Bu bağlamda Cumhuriyet çocuğunun, toplumsal yaşam içerisinde, gündelik davranışlarında saygı, terbiye ve nezaket kuralları açısından özellikle dikkat etmesi gereken kurallar arasında; öksürük aksırık ve burun silmelerde fazlaca

²¹ Tarcan, agm., s. 2-6.

²² Tarcan, agm., s. 2-6.

²³ Silanoğlu, age., s. 220-222.

²⁴ “Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 18, 29 Şubat 1939, s. 320.

²⁵ Tarcan, agm., 2-6. Monologu, “Monolog: Mahsus Yapmadım ki”, *Afacan Çocuk Gazetesi*, Sayı 91, 1 Birinci teşrin 1936, s. 10.

²⁶ Silanoğlu, age., s. 242, 243. “Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 20, 14 Mart 1939, s. 348. Kadriye Abdülreşid, “Evlerimizi Temizlemek: Bir Hanenin Güzelliği Onun Nezafeti İle Kaimdir.”, *Asar-ı Nisvan*, Sayı 1, 26 Kânunusani 1341, s. 13. General Pertev Demirhan, *Türk Çocuğuna Öğütlerim*, 2. bs. Matbai Ebüzziya, İstanbul 1942, s. 65.

gürültü etmemesi, öksürme aksırma durumunda burun ve ağzın bir mendille silinmesi veya hiç değilse ağzın kapatılması gerektiği vurgulanmıştır.²⁷ Bununla beraber, okulda öğrencilerin, arkadaşlarıyla iyi geçinmeleri gerektiği, dedikodu yapmanın, iftira atmanın ve şikâyetlerde bulunmanın doğru olmadığı, çocukların iyi ahlaklı, çalışkan, terbiyeli ve nazik olmaları, arkadaşlarına, anlayış, sevgi ve saygı göstermeleri gerektiğinin altı çizilir. Yine "... Tembel, şımarık, geveze, yalancı, şikâyetçi ve görgüsüz kimselerin değil okulda, toplum hayatında hiçbir zaman yeri bulunmadığına" vurgu yapılır. ²⁸ Bunun yanında çocukların, başta kız arkadaşları olmak üzere tüm arkadaşlarına karşı daima nazik ve nezaketli davranmaları, güler yüzlü, iyi niyetli, dürüst ve ahlaklı olmaları, kavga ve kıskançlıktan kaçınılması gerektiği de öğütlenmiştir.²⁹

Davranışlarda nezaketsizlik olarak adlandırılan bir diğer tutum ise insanların kibirli ve fazla gururlu tutumlarıdır.³⁰ Zira kibir, kurum ve çalmanın ahlak, nezaket, saygı ve görgüye aykırı olduğunun da altı çizilmiştir.³¹ Yine gündelik yaşam içerisinde insanlara herhangi bir konuda söz verip sözde durmamanın da bir yanıyla nezakete ve adaba aykırı olduğu, verilen söze sadakatin insanın kendisine ve bir başkasına olan saygısının göstergesi olarak da kabul edildiği belirtilir.³²

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda adab-ı muaşeretin en önemli kurallarından biri de "nefse hâkimiyet" dir. Zira bir insanın hiddete kapılması ya da çok fazla kızdığı öfkelenildiği anlarda bile davranışlarını, tepkilerini kontrol edebiliyor olması adab-ı muaşeretin önemli kurallarından biri olarak görülmüştür.³³ İstemeyerek de olsa bir kişinin dahi rahatsız olmasına neden olan tüm davranışlar için hiç çekinilmeden hemen özür dilenmesi, ya da "affedersiniz" ya da "pardon" demenin, gündelik nezaket ve görgünün vazgeçilmezi olduğu vurgulanır.³⁴

Gündelik hayat içerisinde insanların birbirleri için yaptıkları ufak tefek de olsa iyilikler, yardımlar ve bazen de gösterilen nezakete karşı mutlaka teşekkür etmenin, şükran duymanın ihmal edilmemesi gereken bir görgü, nezaket kuralı olduğunun altı çizilir. Kendimizin bir şekilde insanlara yardımcı olmak amacıyla yaptığı küçük iyilikler karşılığında da teşekkür ve minnettarlık beklenmemesi

²⁷ Deniz, *age.*, s. 20. Andreas, *age.*, s. 28, 29.

²⁸ Silanoğlu, *age.*, s. 229.

²⁹ Tarcan, *age.*, s. 10, 11. Silanoğlu, *age.*, s. 244.

³⁰ Tarcan, *age.*, s. 10-14. Andreas, *age.*, s. 20.

³¹ Deniz, *age.*, s. 10.

³² Tarcan, *age.*, s. 45-47. Andreas, *age.*, s. 20. Deniz, *age.*, s. 11.

³³ Andreas, *age.*, 22.

³⁴ Toksöz, "Haftadan Haftaya: Gençler ve Aksaçlılar", *Ates*, Sayı 21, 18 Nisan 1938, s. 2. Andreas, *age.*, s. 26.

gerektiği bu minvaldeki konularda tevazuunun hatırlanması gerektiği hatırlatılır.³⁵

Gündelik davranışların nezaket ve görgüye uygunluğu açısından dikkat çekilen başlıklarından biri de çocukların oturuş şekilleridir. Buna göre çocuklar, büyüklerin bulunduğu bir odaya girdiklerinde başköşeye geçip oturmamalı ve büyüklerin bulunduğu bir ortamda bacak bacak üstüne atmamalı, otururken bacakları fazla açmadan, dizleri birbirinden ayırmadan, ayakları oturuş sandalyenin etrafına dolamadan oturulması gerektiği belirtilir.³⁶ Çocukların, büyüklere olduğu gibi engelli, hasta ve yardıma ihtiyacı olan insanlara da gerekli saygıyı göstermeleri ve onlara yardımcı olmalarının hem bir görev, hem de saygı ve nezaketin gereği olduğu kabul edilmiştir.³⁷

Kısacası, erken Cumhuriyet dönemi toplumu açısından, çocukların, gündelik yaşamlarında evde, okulda, sokakta uymaları gereken ve toplumun ortak “doğru”sunu temsil eden davranış kalıpları, bir taraftan Batı modernitesini referans alan bir geleneğe yaslanırken diğer taraftan da yerleşik toplumun geleneği üzerinden şekillenen bir özelliğe sahip olmuştur.

Sokak Adab-ı Muâşeret

Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi sokaktaki gündelik hayat Cumhuriyet modernleşmesinde de önemli bir yer tutmuştur. Cumhuriyeti kuran kadrolar, “modernleşmenin vitrini olarak kabul ettikleri sokak ile gündelik hayat arasındaki rasyonel kültür transferini sağlamada” öncülerine göre daha tutarlı bir yol izlemişlerdir.” Zira Osmanlı reformcuları, gündelik hayatın sokak dokusunda oluşan çeşitliliği ve bunun yansıması olan kültürel farklılıkları etkileyememişlerdir. Cumhuriyet yöneticileri ise var olan çeşitliliği etkileyerek, bunun belli bir disiplin altına alınmasında kısmen başarı göstermişlerdir. Bu kültürel çeşitlilik, Cumhuriyet adab-ı muâşeret ile sokakta görülen belli davranış kuralları arasında yer alan selamlaşmalar, jest ve hareketler, giyim-kıyafet gibi konularda belli bir standardın oluşmasını sağlamıştır.³⁸

Abdullah Cevdet’e göre, sokağa çıkmak, Cumhuriyet vatandaşı için toplumun modern görüntüsünü, Avrupa dünyası karşısında bir tür temsil anlamı taşımıştır. Bu nedenle Abdullah Cevdet’in “İnsan sokakta bulunduğu vakit dahi, bir cemiyette, bir salonda bulunduğu gibi olmalıdır. Sokakta bulunan bir kimse bir cemiyet içinde bulunuyor demektir” görüşünü, Işın, sokağın gündelik hayata vurulan damgası olarak nitelemiştir. Zira sokakta yapılacak bir hata Avrupalının dikkatinden kaçmayacağı için milli gururun incinmemesi adına son derece

³⁵ Tarcan, agm. s. 2-6. Deniz, *age.*, s. 26.

³⁶ Silanoğlu, *age.*, s. 229, 230. Andreas, *age.*, s. 28. Deniz, *age.*, s. 19.

³⁷ Selim Sırrı Tarcan, agm, s. 2-6. Andreas, *age.*, s. 26-101.

³⁸ Işın, agm., s. 18.

dikkatli olunmalıydı. Bu yanıla Abdullah Cevdet yazdığı adab-ı muâşeret kitabında salon elitizminin katı kuralcılığını sokağa taşımakta bir sakınca görmez. Onun adab-ı muâşeret anlayışına göre, Cumhuriyet vatandaşı sokağa çıkarken tam bir aristokrat olmalıdır. Ancak Cumhuriyet yönetimi bu konuda, Abdullah Cevdet ile aynı fikirde olmamış ve hiçbir zaman bu türden katı bir elitizmi onaylamamıştır.³⁹

Cumhuriyeti kuran kadrolar, Cumhuriyet sokağının, sokakta nasıl ve ne şekilde bulunması gerektiğini bilen insanların olduğu, güvenilir olan, dahası yukarıda da ifade edildiği gibi modernleşmenin bir tür vitrini olarak inşa edilmesi gereken bir alan olarak tasarlamışlardır. Dolayısıyla oluşturulmak istenen yeni toplumun üyeleri olacak çocukların, sokakta nasıl ve ne şekilde bulunmaları gerektiği konusunda hayli ayrıntılı denebilecek tanımlamalar ve kurallara yer verilmiştir. ⁴⁰ Zira sokak adab-ı muâşereti olarak ifade edilen kuralların, oluşturulmak istenen modern vatandaşın hangi zamanda, hangi yerde, nasıl ve ne şekilde bulunması gerektiğini ortaya koymuştur. ⁴¹

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde “Sokakta yürümek bir sanattır. Şakaya hiç gelmez” söyleminden hareket ederek “öyleyse bu sanatın sırlarını sana öğreteyim.” gibi başlıklarla sokakta bulunmanın ve orada sergilenecek davranışların oldukça incelikli kuralları olduğu, bunun ise sokak adab-ı muâşeretine uygun davranışları öğrenmekle mümkün olacağı vurgulanmıştır.⁴² Bu bağlamda çocukların sokakta bulunurken uyması gereken kuralların başında, küçük çocukların, umumi yerlerde ve sokaklarda, yanlarında bulunan büyüklerin nezaretinde olduklarını unutmadan, onlara tabi olmaları, onların sözlerini, dinlemeleri ve yersiz isteklerde bulunmamaları gelmektedir.⁴³ Çocuklar, sokağa çıkarken temiz giysi ve temiz ayakkabılarını giymeli, sokakta yetişkin biri ile yürünüyorsa onun sol tarafından yürünmelidir. Kasketli bir öğrencinin, sokakta kasketini eline alarak dolaşması yakışık görülmemiştir.⁴⁴ Bununla beraber

³⁹ Işın, agm., s. 19.

⁴⁰ “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı, 21, 21 Mart 1939, s. 373. “Sosyal Hayat Bilgileri: Her Yerde”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 29, 18 Mayıs 1939, s. 526. “Sokakta”, *Doğan Kardeş*, c. 3, Sayı 55, 16 Ekim 1947, s. 3. “Sokakta Yürümek Sanatı”, *Doğan Kardeş*, c. 2, Sayı 28, 15 Eylül 1946, s. 3. “Haftadan Haftaya: Evde okulda Sokakta”, *Ateş*, Sayı 9, 24 Son kanun 1938, s. 2. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Sokaklarda İtişmek Çok Ayıptır.”, *Çocuk Duygusu*, Sayı 49, 1 Eylül 1938, s. 1. k.s. Kadriye Abdülreşid, “Adab-ı Umumiyye Riayet: Türkler Şarkın Centilmenleridir”, *Asar-ı Nisvan*, Sayı 16, Teşrinisani 1341, s. 1-3. Kadriye Abdülreşid “Adab-ı Umumiyye Riayet”, *Asar-ı Nisvan*, Sayı 18, 15 Kânunuevvel 1341, s. 1-2. Andreas, *age*, s. 27. Silanoğlu, *age*, s. 244.

⁴¹ Ağah Sırrı Levend (Aydın Mebusu), *Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz*, Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından XVI, İstanbul 1940, s. 34, 35.

⁴² “Sokakta Yürümek Sanatı”, *Doğan Kardeş*, c. 2, Sayı 28, 15 Eylül 1946, s. 3.

⁴³ Silanoğlu, *age*, s. 244.

⁴⁴ Silanoğlu, *age*, s. 234.

sokakta yürürken, otururken ve dururken ne fazla gergin durmak, ne de fazlaca gevşek durulmaması gerektiği belirtilmiş, omuzların yüksek bacakların düşük, yürüyüşün ise aheste ve muntazam olmasına özen gösterilmeliydi.⁴⁵ Sokakta caddede her zaman büyükler gibi ağır başlı ve daima yaya kaldırımından yürünmeli ve sokakta asla sağa, sola koşulmamalı, yoldan geçen insanlara çarpmamaya dikkat edilmeliydi.⁴⁶ Çocukların sokağa çıkarken asla ev giysileriyle sokağa çıkmamaları gerektiği, hatta gece yakın bir yere dahi gidilecek olsa mutlaka sokak giysisinin giyilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁷

Sokakların, caddelerin temizliğinin hem medeni bir toplum, hem de sağlık ve hijyen açısından son derece önemli olduğu bir süreçte çocukların sokakta hiçbir yere çöp, yemiş kabuğu atmamaları gerektiğinin altı çizilirken, yerlere hiçbir surette sümkürülmemesi, tükürülmemesi gerektiği, şehrin temizliğini ve sağlığını korumanın yalnızca çocukların değil, her yurttaşın vazifesi olduğu vurgulanır.⁴⁸ Ele alınan dönemin sağlık koşulları ve yaşanan salgın hastalıklar, özellikle de verem hastalığının oldukça yaygın bir bulaşıcı hastalık olması, toplumun, sokakların temizliği ve hijyeni konusundaki hassasiyetini arttırmıştır. Dönemin çocuklara dönük yayınlarında, sıklıkla sokağın kullanımında, hem bir adab-ı muâşeret usulü, hem de oldukça önemli bir sağlık kuralı olarak sokaklara tükürülmemesi ve sokağın kirletilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur.⁴⁹

Sokakta tramvayda, vapurda ve bunun gibi yerlerde bağırmmalı, yüksek sesle konuşmamalı,⁵⁰ özellikle sokakta yürürken herhangi bir şey okunmamalıydı.⁵¹ Duran tramvayın ve otomobilin, kamyonun önünden geçmeli, hareket halindeki araçlardan atlanmamalı, özellikle tramvaya ve otomobillere, otobüslere asılmanın yalnızca nezaket ve görgü açısından değil, yaşamsal tehlike

⁴⁵ Tarcan, *age.*, s. 9, 10. Andreas, *age.*, s. 27.

⁴⁶ Toksöz, *agm.* s. 2.

⁴⁷ “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 21, 21 Mart 1939, s. 373.

⁴⁸ “Ailede Çocuk: Büyüklere Yapmadığınızı Küçüklere de Yapmayınız”, (Parents Magazine’den), *Aile* c. 3, Sayı10, Yaz 1949, s. 45, 46. “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 21, 21 Mart 1939, s. 373. Tarcan, *age.*, 10.

⁴⁹ Feridun Vecdi, “Veremle Mücadele Bir Terbiye Meselesidir”, *Türk Çocuğu*, Sayı 23, Ağustos 1928, 15, 16. Dr. Mehmed Emin, “Verem Mücadelesi”, *Yeni Yol*, Sayı 2, 15 Mayıs 1339, s. 8, 9. “En Korkunç Hastalık Verem: Nasıl Gelir? Nasıl Korunmalı?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 33, Haziran 1929, s. 17, 18. “Çocuklarda Verem Hastalığı”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 107, İkinci teşrin 1935, s. 17-25. “Veremden Korkun”, *Çocuk Salnamesi*, 1927, s. 86. “Veremden Korunma”, *Tıbbi Sahifeler*, Sayı 3, 15 Ağustos 1341, s. 1. Mazhar Osman, “Verem Mücadelesinde Mekân Meselesi”, *Verem Mecmuaı*, Sayı 1, 1 Kânunusani 1928, s. 6. Dr. Mehmed Emin, “Verem Mücadelesi”, *Yeni Yol*, Sayı 2, 15 Mayıs 1339, s. 8, 9.

⁵⁰ “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 21, 21 Mart 1939, s. 373. “Sokakta”, *Doğan Kardeş*, c. 3, Sayı 55, 16 Ekim 1947, s. 3. “Haftadan Haftaya: Evde okulda Sokakta”, *Ateş*, Sayı 9, 24 Son kanun 1938, s. 2.

⁵¹ “Sokakta”, *Doğan Kardeş*, c. 3, Sayı 55, 16 Ekim 1947, s. 3. “Sokakta Yürüme Sanatı”, *Doğan Kardeş*, c. 2, Sayı 28, 15 Eylül 1946, 3.

açısından da sakınılmalıydı.⁵² Son olarak sokaklarda rastlanılan akıl sağlığı bozuk ya da yardıma muhtaç durumda olan insanlara karşı daima anlayışlı ve yardımsever bir tutum takınılmalıydı.⁵³

Selamlaşma

İnsan davranışlarının ve kültürün giderek incelenmesi bugünkü selamlaşma usullerinin ortaya çıkmasında etken olmuştur. Selam tüm kültürlerde farklı pek çok söz ve davranışla ifade edilmesine karşın, insanlar arasında selam alıp verme insanlığın ortak bir dili olarak da kabul edilir.⁵⁴ Dolayısıyla dünya üzerinde selam, farklı kültürlerin farklı bedensel ritüelleri ve sözcükleri ile ifade edilse de genel olarak; iyi niyet, saygı, sempati, güzel dilekler ile insanlar arasında sevgi ve nezaketi ifade eden anlamlar taşımıştır.⁵⁵

Tüm kültürlerde olduğu gibi Cumhuriyet dönemi görgü ve nezaket kültürünün önemli bileşenlerinden biri de aynı zamanda toplumsal yaşayışın önemli ritüellerinden biri olarak kabul edilen selamlaşma konusundaki inceliklerdir. Toplumsal yaşamın önemli gündelik ritüellerinden biri olarak Cumhuriyet dönemi selamlaşmalarındaki inceliklere bakıldığında; selam verme konusundaki en temel kurallar arasında, her zaman küçüğün büyüğe, astın üste, erkeğin kadına, sonradan gelenin hazır bulunana selam vermesi, kadının, erkeğin selamına hafif bir baş eğmesiyle cevap vermesi yer almıştır. Ancak kadını selamlayan yaşlı bir kişi ise bu baş eğmesi, daha derin bir şekilde olmalıydı.⁵⁶ Bir salonda bulunan çocuklar kendinden büyüklere oturdukları yerden selam veremez, selamlaşmak için mutlaka ayağa kalkılır, toplanılır ve ondan sonra uzanan el sıkılır. Yine bir salonda bulunan kadınların yaşı küçükte olsa, önce erkek başı ile öne biraz eğilerek selam verir. Kadın, elini uzatırsa eli çabuk sıkılıp bırakılır. Yalnız kız ve erkek çocuklar, büyükler elini uzatmadan ellerini uzatamazlar.⁵⁷

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda çocukların da selamlaşma konusundaki görgü ve nezakete uymaları önemsenmiş, bu konuda ele alınan kaynaklarda onlara selamlaşma konusundaki inceliklerin öğretilmesi

⁵² Sokakta Yürümek Sanatı”, *Doğan Kardeş*, c. 2, Sayı 28, 15 Eylül 1946, s. 3. “Sokakta”, *Doğan Kardeş*, c. 3, Sayı, 55, 16 Ekim 1947, s. 3. “Sosyal Hayat Bilgileri: Her Yerde”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 29, 18 Mayıs 1939, s. 526. “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 21, 21 Mart 1939, s. 373. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Sokaklarda İtişmek Çok Ayıptır.”, *Çocuk Dnygusu*, Sayı 49, 1 Eylül 1938, s. 1.

⁵³ Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 21, 21 Mart 1939, s. 373.

⁵⁴ Andreas, *age.*, s. 76.

⁵⁵ Deniz, *age.*, s. 52.

⁵⁶ Deniz, *age.*, s. 52. Andreas, *age.*, s. 77.

⁵⁷ Terbiyeciler Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Şapka”, *Çocuk*, Sayı 2, Şubat 1936, s. 1, 15. *Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muşeret Usulleri*, Sevimli Ay Neşriyatı: 8, Resimli Ay Matbaası, Türk Limited Şirketi, İstanbul 1927, s. 20, 21.

amaçlanmıştır. Buna göre; çocukların, küçük yaştaki çocukları selamlamaları, küçüklerin ise bu selamı almaları, “zorunluluk” olarak nitelenmiştir. Selamlaşmalarda, kız çocukların önce selam vermesinin beklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Okuldaki selamlaşmalarda önce öğretmenlere, sonra okul arkadaşlarına selam verilmesi gerektiği, el sıkışmada ise önce büyüklerin, sonra küçüklerin ellerinin sıkılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁵⁸ Selam verilirken, selam verilen kimsenin yüzüne “mütebessim bir çehre göstererek”, yüzüne bakılarak selam verilmesi makbul görülürken, selamlaşma sırasında ellerin cepte ve ağızda sigara bulunması, “laubali ve terbiyesizlik” olarak nitelenmiştir.⁵⁹

Sokaktaki selamlaşmalarda ise birbirine rastlayan iki kişiden önce küçük yaşta olan şapkasını çıkarıp büyüğünü selamlar. Yalnız yaşı küçük olduğu halde derecesi yüksek olanlara karşı, yaşı büyük olsa da küçük olana karşı, şapka çıkarması gerektiği belirtilmiştir.⁶⁰ Çocukların herhangi bir yerde rastladıkları aile büyükleri, akrabaları, öğretmenleri, okul arkadaşlarını ve tanıdıklarını selamlamaları görgü ve nezaketin gereği olarak kabul edilmiştir.⁶¹

Selamlaşmalarda, bir erkek, şapkasını çıkararak bir kadını selamladıktan sonra kadın, müsaade etmedikçe şapkasını giymez. Tabii nazik bir kadın şapkanın hemen giyilmesini ister.⁶² Selamlaşma sırasında baş açıksa, zarif bir şekilde başın öne hafifçe eğilmesi, başta okul kasketi bulunuyorsa sağ el, kasketin sağ kenarına parmaklar yukarıya doğru götürülmek suretiyle yapılır. Kız öğrenciler ise selamı yalnızca başlarını hafifçe öne doğru eğerek verirler. Bununla beraber kasketli okul öğrencilerinin kapalı yerlerde kasketlerini çıkarmaları gerektiği belirtilmiştir.⁶³

Yine sınıfa giren öğretmenin ayağa kalkılarak selamlanması da hem okul hem de nezaket kuralı olarak kabul edilmiştir.⁶⁴ Çocuğun, dışarıdan eve gelindiğinde ev ahalesinin saygı ile selamlanması, hal ve hatırlarının sorulması da nezaket ve adab-ı muâşeretin gereği olarak kabul edilmiştir.⁶⁵

---

⁵⁸ Tarcan, agm. s. 1, 15. Silanoğlu, *age.*, s. 231. Terbiyecî Tarcan, “Yaşama Terbiyesi”, *Çocuk*, no. 3 (Mart 1936): 1, 15.

⁵⁹ Andreas, *age.*, s. 78.

⁶⁰ Terbiyecî Tarcan, “Yaşama Rehberi: Nasıl Selam Vermeli -1-”, *Çocuk*, Sayı 1, İkinci kanun 1936, s. 1. “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 21, 21 Mart 1939, s. 373. Tarcan, *age.*, s. 43, 44.

⁶¹ Terbiyecî Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Şapka -2-”, *Çocuk*, Sayı 2, Şubat 1936, s. 1, 15.

⁶² Deniz, *age.*, s. 44. Tarcan, *age.*, s. 44. *Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muâşeret Usulleri*, Sevimli Ay Neşriyatı: 8, Resimli Ay Matbaası, Türk Limited Şirketi, İstanbul, 1927, s. 11.

⁶³ Silanoğlu, *age.*, s. 230, 231. Terbiyecî Tarcan, “Yaşama Rehberi: Nasıl Selam Vermeli -1-”, *Çocuk*, Sayı 1, İkinci kanun 1936, s. 1. Terbiyecî Tarcan, “Yaşama Terbiyesi”, *Çocuk*, Sayı 3, Mart 1936, s. 1, 15. Tarcan, *age.*, s. 44.

⁶⁴ Silanoğlu, *age.*, s. 232. Tarcan, agm. s. 1, 15.

⁶⁵ Silanoğlu, *age.*, s. 220-222. Tarcan, agm. s. 1, 15.

Selamlaşmalarda el sıkışmak selamın pekiştirilmesi ve dostluğun ifadesi olarak görülmüştür. El sıkıma konusunda öncelik kadınlardadır. El sıkışmak her zaman sağ elle yapılır. Kadın, el sıkışma konusunda, erkekten önce elini uzatmalıdır. Kadından önce selamlaşmak için el uzatmak uygun bulunmamıştır. Ancak bir genç kız ve bir genç kadın, yaşlı biriyle selamlaşırken öncelikle yaşlı kişinin el uzatması beklenmelidir.⁶⁶ “Bir kadının elini sert sıkarak veya sıkarken havaya kaldırmak ya da çok sarmak züppektir.”⁶⁷ Ayrıca selamlaşmada el uzatmak yerine birkaç parmak uzatmak “terbiyesizlik” olarak nitelenmiştir.⁶⁸

Selamlaşmalardaki ritüellerden biri de el öpmektir. Ancak Türklerde ve Avrupa’da öpülen ellerin sahipleri farklıdır. Türk geleneğinde yalnız küçükler ailenin, toplumun, yaşlı ve saygın kişilerinin elini öperken, Batı kültüründe zarafet ve nezaketin bir ifadesi olarak kadınların eli öpülür. El öpme konusunda hem Doğu hem de Batı toplumlarında genellikle, bütün evli kadınların ellerinin öpülebileceği, genç kızların eli hiç öpülmezken bekâr kadınlarda ise kadın belki bir yaşta ve statü sahibi ise elinin öpülebileceği belirtilir. El öpmede erkek, kadının elini öper.⁶⁹ Kadınlar birbirlerinin ellerini öpmezler, yalnızca genç kadınlar kendilerinden yaşlı kadınların ellerini öpebilirler.⁷⁰

Erken Cumhuriyet toplumunda gündelik yaşam içerisinde selamlaşmalardaki bir diğer ritüel de reverans yaparak selamlaşmaktır. Reverans konusunda, erkeklerin kadınlara, genç kızların yaşlı kadınlara reverans yapması uygun bulunmuştur. Reverans da başın ve vücudun üst kısmının hafifçe öne doğru eğilmesi, erkeklerde ayaklarda topukların kapalı, ayakuçlarının dışarıya açık olması gerekmektedir.⁷¹ Zira bir çocuk okuldan ya da dışarıdan eve geldiğinde evde misafir varsa önce salona girer, kasketini çıkarır ve yaşlı olan bayanların önünde toplanıp ayaklarını bitiştiyerek, reverans yapar. Eğer misafir el uzatırsa, çocuk uzanan eli ya sıkarak ya da hafifçe dudaklarına götürüp öper. Kız çocuklar da aynı şekilde salona girer ve sol dizlerini sağdan daha fazla bükerek misafire selam verirler.⁷²

Takdim ve Tanıştırılma

Tanıştırmada esas olan, küçüğü büyüğe, genci yaşlıya, astı, üste, madunu, mafefke, erkeği, kadına, takdim etmektir.⁷³ Tanışmalarda tanıştırılan kişi

⁶⁶ Tarcan, *age.*, s. 44. Deniz, *age.*, s. 28. Andreas, *age.*, s. 80, 81.

⁶⁷ Terbiyeciler Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Şapka”, *Çocuk*, Sayı 2, Şubat 1936, s. 1, 15.

⁶⁸ Andreas, *age.*, s. 80.

⁶⁹ Andreas, *age.*, s. 81, 82.

⁷⁰ Deniz, *age.*, s. 56.

⁷¹ Andreas, *age.*, s. 78, 79. Deniz, *age.*, s. 30.

⁷² Tarcan, *age.*, s. 1, 15. Andreas, *age.*, s. 78, 79. Deniz, *age.*, s. 30.

⁷³ Andreas, *age.*, s. 77, 83. Deniz, *age.*, s. 24, 25. Silanoğlu, *age.*, s. 241. *Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muşeret Usulleri*, 1927, s.18, 19.

“Cumhurbaşkanı, devlet başkanı, kral gibi üst düzey devlet görevlisi” olmadıkça her zaman erkekler, kadınlara takdim edilir.⁷⁴

Tanıştırmalarda erkekler, karşısındaki kimsenin sosyal statüsüne göre, az ya da çok bir eğilişle reverans yaparlar. Tanıştırılanlar aynı cinsten ise her anlamda en büyük olan elini uzatır. Uzatılan el hafifçe sıkılır. Bayanlar takdimde reverans yapmazlar. Yalnız başlarını hafifçe eğerler. Topukları birbirine vurarak yerlere kadar eğilerek yapılan reverans oldukça “abartılı ve gülünç” olarak nitelenmiştir.⁷⁵

Çocukların ev içerisinde yetişkinlerle olan ilişkileri açısından tanışma adab-ı muaşeretine bakıldığında çocukların, aileyi ziyaret eden misafirin yanına çıkma mecburiyeti yoktur. Ancak aile, çocuğu misafire tanıştırmak isterse çocuğu, misafire takdim eder. Misafir sıkılmak ya da öpülmek üzere elini uzatmadığı takdirde çocuğun, misafiri yalnızca başı ile selamlaması gerektiği belirtilmiştir. Sohbet sırasında çocuk, yalnızca kendisine sorulan soruları cevaplayıp kısa bir süre sonra izin isteyerek, büyüklerin yanından ayrılması nezakete uygun görülmüştür.⁷⁶ Tanışmalarda üzerinde durulan ve altı çizilen bir diğer görgü kuralı ise yeni tanışılan ya da tanıştırılan insanlara karşı “siz” hitabının kullanılması gereğidir. Çocukların kendilerinden büyük olan yakın ve uzak dereceli aile büyükleri, okul ve sosyal çevrelerinden olan insanlara karşı da “siz” hitabının kullanılması gerektiği hatırlatılır. “Sen” hitabının ise ancak yakın dostlar, samimi ve çok yakın çevreden insanlara hitaben kullanılması gerektiği vurgulanır.⁷⁷

Konuşma Görgü ve Adabı

Çocuklara konuşma konusundaki adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kuralları öğretilirken bu konuda ilk bilmeleri gereken şeyin, az konuşmanın “hikmet” olduğudur.⁷⁸ Denilerek aslında çocukların konuşmaktan ziyade dinlemeleri ve öğrenmeleri gerektiği vurgulanmış, zira “insanların başına ne gelirse dilinden geleceği” de hatırlatılarak az ve öz olmakla beraber ancak yerli yerinde konuşmanın da gerekliliğine işaret edilmiştir.⁷⁹

Konuşmanın, insanın manevi değerini ortaya koyan, nezaket ve terbiyesini gösteren bir “ölçü” olduğu bundan dolayı insanların ancak söyledikleri sözlerle değer kazanacakları vurgulanır.⁸⁰ Bu nedenle bir topluluk içerisinde, insanların

⁷⁴ Deniz, *age.*, s. 24, 25, 28, 29. Andreas, *age.*, s. 84.

⁷⁵ Deniz, *age.*, s. 30.

⁷⁶ Silanoğlu, *age.*, s. 241.

⁷⁷ Andreas, *age.*, s. 86.

⁷⁸ Demirhan, *age.*, s. 96.

⁷⁹ Monologcu: “Monolog: Dil”, *Afacan Çocuk Gazetesi*, Sayı133, 3 Haziran 1937, s. 10.

⁸⁰ Silanoğlu, *age.*, s. 224.

lafa nasıl karıştıkları, nasıl konuştukları, onların terbiye ve nezaketlerinin bir ölçüsü olarak kabul edilmiştir.⁸¹ “Akıllı çocukların” hem gündelik davranışlarında hem de konuşmalarında adab-ı muaşeretle, görgü ve nezaket kurallarına uymalarının onların, içerisinde bulunduğu toplulukça sevilmesi ve sayılmasının da ön koşulu olarak görüldüğü varsayılmıştır.⁸²

Konuşma konusundaki en önemli kuralların başında, yapılan konuşmanın dikkatle dinlenmesi gelir. Bunun dışında konuşma ve dinleme konusunda diğer kurallara bakıldığında; hiçbir zaman konuşan birinin sözü kesilmemeli, bir toplanma halinde konuşma yapılmadan ya da sohbetle, söze karışmadan önce söylenecek sözler iyi düşünülerek ifade edilmeli, konuşurken, daima konuşulana dinleyen kişilerin/kişinin yüzüne bakılmalıdır.⁸³ Yine biri ile konuşurken muhatabın yüzüne bakılmalı, konuşma sırasında yere veya çevreye bakılmadan ve konuştuğumuz kişiye fazlaca yakınlaşmadan, onun konuşmasına odaklanılmalıdır. Konuşan birinin sözünü kesmek, ya da sözünü bitirmesini beklemeden söze girmek, ya da bu esnada bağırıp çağırarak, ya da konuşurken muhatabımızı dürtmek ve ona konuşma sırasında olur olmaz bir şekilde dokunmanın da uygun olmadığı hatırlatılmıştır.⁸⁴

Çocuklara gündelik hayatlarındaki konuşmaları konusunda yapılan uyarılardan bir diğeri de çocuğun, “gıybet” ten uzak durması gerektiğidir. Zira çocukların herkes hakkında “hüsnü zan da bulunması” hiç kimse hakkında fena sözler etmemesi, “bir insanın yüzüne karşı söyleyemeyeceğini arkasından dahi söylemekten sakınması gerektiği, çocukların müzevirlikten, fitne ve fesattan katiyen çekinmeleri gerektiği öğütlenir.⁸⁵ Yine bu minvalde konuşmalarda yalan ve dedikodudan kaçınılmalı, dürüstlük ve hakikatten ayrılmamalı, kaba ve kırıcı olunmaktan kaçınılmalıdır.⁸⁶

Gündelik hayat içerisinde yapılan konuşmalarda büyüklere nezaketle, küçüklere sevgi ve anlayışla hitap edilmeli, konuşmalarda “laubali” argo kelimeler ve yapmacılıktan uzak olunmalıdır.⁸⁷ Konuşmalarda ne çok bağırarak ne de anlaşılmayacak kadar alçak sesle konuşulmamalı, konuşmalarda muhatabın “mevkii” bilinip ona göre konuşulmalıdır.⁸⁸ Gene konuşma sırasında içerisinde bulunulan ortam ve duruma uygun davranılmalı, ortamdaki insanların

---

⁸¹ Andreas, *age.*, s. 18.

⁸² Arkadaş, “Sevilmenin Şartı”, *Arkadaş*, Sayı 11, 21 Mart 1941, s. 203.

⁸³ Deniz, *age.*, s. 64, 65. Silanoğlu, *age.*, s. 213.

⁸⁴ Andreas, *age.*, s. 32.

⁸⁵ Demirhan, *age.*, s. 99, 100. Tarcan, *age.*, s. 43.

⁸⁶ Silanoğlu, *age.*, s. 213-224. Deniz, *age.*, s. 14.

⁸⁷ Silanoğlu, *age.*, s. 224.

⁸⁸ Deniz, *age.*, s. 14, 15.

duyarlıklarına göre tavır alınması ve münasebetsiz şakalar yapılmaması gerektiği belirtilmiştir.⁸⁹

Sohbetlerde terbiyeli ve nazık bir kimsenin, sürekli olarak kendisinden, yeteneklerinden ve sahip olduklarından bahsetmeyeceği gibi içinde bulunduğu durumdan da sürekli şikâyet etmeyeceği belirtilir. Yine başkalarının kusurlarını görmemenin de terbiye icabı olduğu, bir sohbet ya da toplanma sırasında, başkalarının bulunduğu bir yerde, yanındakilerin kulağına bir şeyler fısıldamanın nezaketsizlik olarak addedileceği de hatırlatılmıştır.⁹⁰ Konuşma sırasında argo ya da küfürlü konuşmanın da mutlak surette adab-ı muâşerete aykırı olduğu vurgulanmıştır.⁹¹

Sofra Adabı

Erken Cumhuriyet döneminde, çocukların gündelik hayatta uymaları gereken adab-ı muâşeret, görgü ve nezaket kurallarına bakıldığında bu konunun en önemli bileşenlerinden birini de sofrada adabı ile yeme-içme konusu oluşturmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hem devlet politikalarının bir belirleyeni hem de sağlık politikalarının odağındaki ana konuların başında; nüfusun özellikle çocuk nüfusun salgın hastalıklardan arındırılarak, gerekli sağlık ve hijyen olanaklarına kavuşturulması, bununla beraber yeterli ve dengeli beslenmenin sağlanması gelmekteydi. Ele alınan dönemin çocuklara dönük adab-ı muâşeret kaynaklarının, yeme-içme ve sofrada adabı alışkanlıkları tam da bu bağlam içerisinde şekillenen bir söylem ve içeriğe sahip olmuştur. Zira bu dönemde çocuklara bahsi geçen yeme-içme ve sofrada adab-ı muâşereti ile nezaket ve görgü kurallarını öğretme gayreti ile sağlıklı beslenme, temizlik, hijyen konularındaki sağlıklı yaşam öğütleri iç içe geçmiştir.⁹²

Bu yanıyla pek çok toplumda olduğu gibi erken Cumhuriyet dönemi toplumunda da gündelik nezaket ve görgü kurallarının sergilendiği önemli alanlardan biri de insanların yeme-içme alışkanlıklarını ortaya koydukları sofrada başı davranışları olmuştur. Sofra başı alışkanlıklar toplumlar tarafından öylesine

⁸⁹ Andreas, *age.*, s. 18-19. Deniz, *age.*, s. 9.

⁹⁰ Andreas, *age.*, s. 19. Tarcan, *age.*, s. 42, 43.

⁹¹ Silanoğlu, *age.*, 213.

⁹² M. S, “Çocuklara Öğütlerimiz”, *Çocuk Haftası*, c. 2, 23 Nisan 1930, s. 190. “Sağlık: Hastalık Hekimin Sağlık Bilgisi, Sağlık Bilgisinin On Buyruğu”, *Çocuk*, Sayı 264, 20. Birinci kanun 1941, s. 6. Sezai Berta, “Temizlik ve İntizam”, *Çocuk Güneşi*, Sayı 6, 28 Ekim 1950, s. 2. “Hekim Aksungur Bey’in Öğütleri: Temizlik”, *Yeni Yol*, Sayı 66, 5 Mart 1925, s. 689-699. Ş. Orhan, “Temizlik ve İntizam”, *Çocuk*, Sayı 131, 24.3.1939, s. 12, 13. Vasfi Raşit Sevig, “Temizlik”, *Çocuk*, Sayı 260, 22 İkinci teşrin 1941, s. 1. “Temizlik” *Çocuk Doktoru*, Sayı 1, Nisan 1946, s. 8, 9. “Su ve Tarak Kullanmayan Millet”, *Yeni Yol*, Sayı 66, 5 Mart 1925, s. 686-687. “Temizliğe İhtiyaç”, *Çocuk Sesi*, Sayı 107, 25 Kânunusani 1932, s. 8, 9.

önemsenmiştir ki bir insanın yeme-içme alışkanlıklarının o insanın nasıl biri olduğu, nasıl bir terbiye alarak yetiştiği konusunda fikir verebileceği şu şekilde ortaya konmuştur;

“... Sokakta gördüğünüz bir hamal, bir şehirli, bir okul öğretmeni, bir çocuk, bir bayan, bir artist, bir kumandan görgülerine göre ve çocukken aldıkları terbiyeye göre yer ve içerler. Küçükler, büyüklere baka baka yeme içmeyi öğrenirler. Bunun ayrıca mektebi yoktur. Ancak terbiyeli yiyip içmek bir marifettir. Ancak bazı şeyler hayat içerisinde görüp öğrenilerek kazanılır. Hayat görgü de öğretir, bu insanların kusurlarını düzeltmesi için bir fırsattır. Dikkat sayesinde insan güzel tertipli terbiyeli yiyip içmesini öğrenir.”⁹³

Çocukların gündelik yaşamlarında, sofraya oturmadan, bir şey yemeden hemen önce mutlaka ellerin sabunla, bol suyla yıkanması, yemek sonrasında ağzın yıkanması, dişlerin fırçalanması, yemekte yiyeceklerin, iyice çiğnenerek yenmesi, haddinden fazla yiyip-içilmemesinin hem sağlığın hem de adab-ı muâşeretin bir gereği olduğu vurgulanmıştır.⁹⁴

İntizamlı bir evde yemeklerin belli bir saatte yeneceği, bu saatte aile efradının yemek öncesinde el ve yüzlerini yıkayarak temiz bir şekilde sofraya geldikleri ve bu sofrada yemek masasına önce büyüklerin oturması gerektiği hatırlatılır.⁹⁵ Sofrada yemeğe herkesten önce başlamanın “terbiyesizlik” olduğu, yemeğin, “kıtlıktan çıkmış gibi acele ile çiğnenmeden ve ağzın şapırdatılarak yenmesinin de “görgüsüzlük” olduğu belirtilmiştir.⁹⁶ Yine yemek masasında parmak yalamak, ağız şapırdatmak kadar çatal, bıçak ve kaşıkla oynamak da “ayıp” olarak nitelenmiştir.⁹⁷

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda sofrada adabı konusunda özellikle sofranın kurulması, şekli, düzenlenmesi ve sofrada kullanılan araçlar (masa, peçete, kaşık, bıçak, çatal, tabak) açısından Batılı geleneğin daha baskın olduğu, buna karşın sofradaki davranışlar açısından ise hem geleneksel toplumun hem de Batılı formların iç içe olduğu yeni bir anlayışın hâkimiyetinden bahsedilebilir.

Bu bağlamda sofrada uyulması gereken kurallara bakıldığında; sofraya, büyükler oturmadan oturulmaması, büyüklerden evvel yemeğe el uzatılmaması, tabağa konan yemeğin büyükler yemeğe başladıktan sonra yenmesi ve yine

⁹³ Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, *Çocuk*, Sayı 5, Mayıs 1936, s. 1-11.

⁹⁴ Tarcan, agm. s. 1-11. “Sağlık: Hastalık Hekimin Sağlık Bilgisi, Sağlık Bilgisinin On Buyruğu”, *Çocuk*, Sayı 264 20, Birinci kanun 1941, s. 6. M. S, “Çocuklara Öğütlerimiz”, *Çocuk Haftası*, Cilt 2, 23 Nisan 1930, s. 190. Tarcan, *age.*, s. 21-24. General Pertev Demirhan, *age.*, s. 65, 66.

⁹⁵ Andreas, *age.*, s. 106, 107.

⁹⁶ Andreas, *age.*, s. 103- 112. Deniz, *age.*, s. 30.

⁹⁷ Monologcu, “Monolog: Mahsus Yapmadım ki”, *Afacan Çocuk Gazetesi*, Sayı 91, 1 Birinciteşrin1936, s. 8. Deniz, *age.*, s. 30.

büyüklerden önce sofradan kalkılmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁸ Sofradaki duruş şekilleri açısından ise sofrada kambur bir şekilde oturulmaması, ellerin başa, yüze, burun ve kulağa sürülmemesi, dirseklerin de sofraya dayanmaması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁹⁹ Bununla beraber ağzın yemeğe götürülmeden, yemeğin ağza götürülmesi, her yenilen lokmada başın masaya yaklaştırılmasının da uygun olmadığı hatırlanmıştır.¹⁰⁰

Yemek sırasında tabağa konulan yemeğin mutlaka bitirilmesi, eğer tabağa çok yemek konulmuşsa ve bu yenilemeyecekse bunun önceden söylenmesi ve yemeğin azaltılması, yemek sırasında ağza büyük bir lokma alınıp avurdun şişirilmesinin yemeğin ağız kapalı bir biçimde çiğnenmesi, ağızda lokma varken konuşulmaması, yemek sırasında kullanılacak tabak, çatal, kaşık ve bıçağın, yenilecek yemeğe göre kullanılması ve başkasına ait olmaması gerektiğine de dikkat çekilmiştir.¹⁰¹ Yemek sırasında diş arasına kırıntı sıkılırsa ve bu rahatsız ederse bunu elle çıkarmaya çalışmadan kürdan kullanılması, ancak kürdan kullanırken de diğer elle ağzın kapatılmasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilir.¹⁰²

Yemek sırasında su içmeden önce peçete ile bir kez ağzın silinmesi, su içerken hiç gürültü çıkarmadan, suyun hafifçe içilmesinin de sofrada adabının önemli kuralları arasında olduğu vurgulanmıştır. Sofrada ortak bir servis tabağı ya da bunun gibi bir kaptan, salata, çorba, hoşaf gibi yiyecek bir şey alınacaksa mutlaka servis tabağı içerisindeki kaşık, çatal ya da bıçağın kullanılmasının sofrada adabının önemli kurallarından olduğu vurgulanmıştır.¹⁰³

Sofrada hizmet eden biri varsa, ya da sofradaki birinden bir şey istenirken daima rica ederek istenmesi, istek yerine geldiğinde de mutlaka teşekkür edilmesi gerektiği hatırlanmıştır.¹⁰⁴

Çocukların yalnızca evde ya da başka bir evdeki sofrada değil, okul yemekhanesinde de yukarıda ortaya konan sofrada adabına, görgü ve nezaketine uygun davranmaları gerektiği belirtilir. Bununla beraber okul yemekhanesinde, gürültü etmek, şakalaşmak, sofrayı kirletmek, yerlere öteberi atmak, garson ve hademelerle laubali olmanın doğru olmadığı, yemekhaneye girerken ve

⁹⁸ Terbiyeci Tarcan, "Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-", *Çocuk*, Sayı 5, Mayıs 1936, s. 1, 11. "Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde", *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 18, 29 Şubat 1939, s. 320. Silanoğlu, *age.*, s. 233. Andreas, *age.*, s. 107.

⁹⁹ Tarcan, agm. s. 1-11. Tarcan, *age.*, s. 8, 9. *Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muşeret Usulleri*, 1927, s. 11.

¹⁰⁰ Tarcan, agm., s. 1-11.

¹⁰¹ Silanoğlu, *age.*, s. 233. Tarcan, agm., 11. *Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muşeret Usulleri*, 1927, s. 7-9.

¹⁰² Tarcan, agm., s. 11.

¹⁰³ Tarcan, agm., s. 11. *Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muşeret Usulleri*, 1927, s. 7-9.

¹⁰⁴ Tarcan, agm., s. 11. Tarcan, *age.*, s. 21-24. *Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muşeret Usulleri*, 1927, s. 9. Andreas, *age.*, s. 103-112. Silanoğlu, *age.*, s. 233, 234.

otururken acele edilmemesi, sıraya riayet edilmesi, çıkarken de aynı şekilde davranılması gerektiği vurgulanır.¹⁰⁵

Giyim Kuşam

Bir maddi kültür ögesi olarak kıyafet, yalnızca tarihsel bir dönemin moda, giyim ve estetiğini ortaya koyan bir anlayışın ürünü olmadığı, giyim ve kuşamın aynı zamanda bir toplumun hayat tarzı, hijyen standartları, ahlak anlayışı, inançları, kutsallık ve sekülerlik üzerine olan kavramlar ile toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında da fikir vermektedir.¹⁰⁶ Bu bağlamda Osmanlı devletinin 19. Yüzylında, gündelik hayat ve kültürel alanın Batılılaşması yönünde saray ve devlet bürokrasisinin öncülük ettiği değişim ve dönüşüm süreci, Cumhuriyet döneminde daha da ileri bir aşamaya taşınmıştır.¹⁰⁷

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk yayınlarında giyim, kıyafet ve bu konu eksenindeki görgü ve nezaket söz konusu olduğunda, üzerinde durulan ve altı çizilen konuların başında çocukların her gün okulda, sokakta, evde giydikleri giysilerin “temiz ve düzgün” olması gelmektedir. Bununla ifade edilmeye çalışılanın, çocukların giydikleri kıyafette dikkat edilmesi gereken ana unsurun giysinin, temiz, lekesiz, kirlili olmaması, ütülü ve düzgün bir duruşa sahip olmasıdır.¹⁰⁸ Silanoğlu bu konuda, kıyafetin pahalı olmasındansa asıl olarak temiz, lekesiz, buruş buruş olmamasının makbul olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹ Selim Sırrı Tarcan ise giyilen elbisenin eski olmasının “ayıp olmadığı”, ancak lekeli buruşuk veya düğmelerin kopuk olmasının “ayıp olduğunu” belirtmiştir. Ele alınan dönemin adab-ı muâşeret kuralları üzerine yazı yazan yazarları, çocuk giysileri konusundaki adab-ı muâşereti ortaya koyarken dönemin ekonomik, sosyal ve sağlık koşulları açısından meseleyi ele almış ve dönemin giyim, kuşam adabı muâşeretini bu bağlam içerisinde değerlendirmişlerdir.¹¹⁰

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, özellikle çocuk giysileri söz konusu olduğunda, konuya dair yaklaşımın odağında, sağlık perspektifinin ağırlık kazandığı görülmüştür. Bu bağlamda çocuk giysilerinin pamuktan olması, giysilerin temizliği, yıkanması, kurutulmasının çocuk sağlığı ve hijyeninin önemli

¹⁰⁵ Monologcu, “Monolog: Mahsus Yapmadım ki”, *Afacan Çocuk Gazetesi*, Sayı 91, 1 Birinci teşrin 1936, s. 8. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi”, *Çocuk*, Sayı 3, Mart 1936, s. 1, 15.

¹⁰⁶ Tunç Yaşar, *age.*, s. 82, 83.

¹⁰⁷ Meriç, *age.*, s. 40. Alen Duben – Cem Behar, *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile, Doğurganlık 1880-1940*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 218. Selçuk Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, *Toplumsal Tarih*, c. 8, Sayı 47 Kasım 1997, s. 13.

¹⁰⁸ Silanoğlu, *age.*, s. 223. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Kılık Kıyafet -4-”, *Çocuk*, Sayı 4, Nisan 1936, s. 1-13.

¹⁰⁹ Silanoğlu, *age.*, s. 223.

¹¹⁰ Tarcan, *agm.*, s. 1-13.

bir parçası olduğu ve bu konuda özenli olunması gerektiği üzerinde durulmuştur.¹¹¹ Yine çocuk giysilerinde temizliğin yanı sıra iklime uygunluğa dikkat çekilmiş, giysi meselesinin çocuk sağlığı açısından ne derece önemli olduğu vurgulanmıştır.¹¹² Ancak bu burada bahsi geçen giysiden kast edilenin, çocuğa lüks ve pahalı giysiler giydirilmesi değildir. Çocuk giysilerinde dikkat edilmesi gereken asıl hususun; giysilerin temiz, düzgün, iklime uygun ve özenli olmasıdır. Bu çerçevede çocukların giyimlerine fazla harcama yapılmaması ve çocuğun iki giysisinin olması yeterli görülmüş, bu giysilerden birinin okulda, diğerinin ise tatil günlerinde, hafta sonlarında ve ziyaretlerde giyilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹¹³ Zira erken Cumhuriyet dönemi iki savaş arası dönemin zorlu sosyal ve ekonomik konjonktürünü içeren koşullara sahip olmuş, bu koşullar içerisinde çocukların giyim ve kuşam konusundaki adab-ı muâşeretini, dönemin tutum, tasarruf ve sağlık eksenli yaklaşımları çerçevesinde ortaya konan söylemler çerçevesinde şekillenmiştir.¹¹⁴

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda hem çocuklar hem de yetişkinler açısından giyim-kuşam konusuna adab-ı muâşeret bağlamından bakıldığında, üzerinde durulan ve altı çizilen bir diğer başlığın ise giyilen kıyafetin içerisine girilen ortama uygun olmasıdır. Bu konuda “Nazik ve görgülü insanlarda ilk göze çarpan unsurların başında, onların gittikleri ortama göre giyinmeleri gelir.” söyleminden hareketle, gidilen yerin sosyal ve ekonomik koşullarına göre ya da katılım gösterilen etkinliğin niteliğine göre giyinmenin nezaket ve görgüye uygun olacağı üzerinde durulmuştur.¹¹⁵ Dolayısıyla, giyilecek olan giysi ortama göre seçilmeli ve içerisine girilecek ortama göre hareket edilmeliydi. Zira bu konuda ortama göre hareket edilmediğinde kimi zaman “gülünç” denebilecek durumların da söz konusu olacağı belirtilir.¹¹⁶ Bunun gibi ev yaşamı içerisinde “gecelik kıyafet” ya da “rob dö şambr ve terlikle” misafir kabul edilmeyeceği gibi uygunsuz kıyafetle misafiri karşılamamanın saygısızlık ve nezaketsizlik olacağı belirtilmiştir.¹¹⁷

---

¹¹¹ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocuk Çamaşırları Nasıl Olmalıdır?”, *Türk Çocuğu*, Sayı 6, Mart 1927, s. 8-12.

¹¹² M. Nihat, “Çocuk Nasıl Giydirilmeli: Bir Doktorun Nasihatleri,” *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 34, Temmuz, 1929, s. 16-17. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Ali Şükrü, “Çocuk Çamaşırları”, *Çocuk Haftası*, Cilt 2, 23 Nisan 1930, s. 91-94. “Yazın Ne Giydirmeli?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 35, Ağustos 1929, s. 17.

¹¹³ Hikmet Şevki, “Çocuğun Telebbüs Tarzı”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 30, Mart 1929, s. 10, 11. Nezahat Nurettin Ege, “Sağlığımızı Koruyalım: Niçin Mevsime Göre Giyinirsiniz?”, *Doğan Kardeş*, Sayı 186, 20 Nisan 1950, s. 5.

¹¹⁴ Tarcan, agm. s. 1-13. Silanoğlu, *age.*, s. 223.

¹¹⁵ Deniz, *age.*, s. 10.

¹¹⁶ *Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muâşeret Usulleri*, 1927, s. 4-6. Andreas, *age.*, 20.

¹¹⁷ Andreas, *age.*, s. 101. Silanoğlu, *age.*, s. 223.

Ele alınan dönemin yayınlarında çocukların ve gençlerin nasıl giyinmeleri ve bir noktada nasıl giyinmemeleri gerektiği konusunda dikkat çekilen konu başlıklarından bir diğeri de “Genç erkeklerin zevksiz ve züppece giyinişleri” ile “Genç kızların aşırı derecede gösterişli elbiseler” giymeleridir. Bu konuda, umumi yerlerde giyilecek kıyafetin duruma uygun olacak şekilde sade, temiz ve gösterişten uzak olması gerektiği telkin edilirken, genç kızların ise gösterişli elbiseler yerine sade ve zarif giysiler giymeleri makbul bulunmuştur.¹¹⁸

Son kertede Tarcan’a göre kıyafet ve kıyafetine bakılarak bir çocuğun “... Kibar mıdır, temiz midir, tertipli midir, dikkatli midir, adi midir, görgüsü müdür, derbeder midir, pis midir derhal belli olur.” Diyerek kıyafetin yalnızca giyilen bir giysiyi ifade etmediği bundan çok daha fazlası olduğunu açıklıkla ortaya koymuştur.¹¹⁹

Kısacası, geç Osmanlı döneminde toplumun Batılılaşmasının/modernleşmesinin önemli bileşenlerinden biri olarak görülen giyim ve kıyafetteki modernleşme çabası Cumhuriyet dönemi modernleşmesi sürecinde daha da ileri bir aşamaya taşınarak, toplumun tüm katmanlarını kapsayacak şekilde genişletilmiş, bunun geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi amaçlanmıştır.

Bu çerçevede ortaya konulan anlatılarda çocukların, en temelde toplumu oluşturan tüm bireylerin nerede, nasıl ve ne şekilde bulunmaları, giyinmeleri gerektiği oldukça ayrıntılı bir biçimde tanımlanarak inşa edilmeye çalışılan yeni toplumun giyim-kuşam konusundaki adabı muâşeret ve görgüsü biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede ortaya konulan anlatılar dönemin sosyal ve ekonomik konjonktürü çerçevesinde şekillenmiş, bu bağlamda çocuk giysileri konusunda israftan kaçınılarak, sağlık ve hijyenin temel alındığı anlayış, dönemin ekonomik koşulları ve tasarruf söylemleriyle iç içe geçmiştir. Çocuk giysilerinde bugünün aksine fazla ve çeşitli tüketim anlayışı yerine çocuğun, sağlığı, hijyeni ile girilecek ortama ve yerine uygun kıyafetler giyilmesi, giyim ve kuşamda süs ve abartıdan kaçınılarak, sadeliğin, makbul olanı temsil ettiği bir anlayış öne çıkarılmıştır.

Sonuç

Girişte de belirtildiği gibi geç Osmanlı’dan erken Cumhuriyet dönemine dek devam eden siyasal ve toplumsal alanda yaşanan Batılılaşmanın/modernleşmenin en önemli bileşenlerinden biri de kamusal/toplumsal alanı yeniden düzenleyen ve yeni davranış kalıplarını kapsayan adab-ı muâşeret, nezaket ve görgü kurallarıdır. Osmanlı-Cumhuriyet

¹¹⁸ Tarcan, *age.*, s. 17, 18. Silanoğlu, *age.*, 223-245. *Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muâşeret Usulleri*, 1927, s. 7-9.

¹¹⁹ Tarcan, *agm.* s. 1-13.

modernleşmesinin önemli bir vechesi olan ve topluma yeni bir duruş ve davranış kalıpları kazandırmayı amaçlayan adab-ı muaşeret kuralları, geç Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi erken Cumhuriyet döneminde de dönemin asker, sivil bürokrasisi ile devlet memurlarının öncülüğünde hayata geçmiştir. Dolayısıyla geç Osmanlı, erken Cumhuriyet dönemi modernleşme projesinin önemli sürekliliklerinden biri de tüm bu siyasal ve toplumsal projenin, devlet merkezli bürokrasi ile memur ve askerlerden oluşan öncü bir gruba sahip olmasıdır.

Ancak Cumhuriyetin, toplumsal modernleşme yönündeki önemli projelerinden biri olarak kabul edilen Batılı/modern adab-ı muaşeretin toplumsal alanda yaygınlaştırılması çabası, Osmanlı son dönem modernleşmesinden farklılaşarak, tüm toplum kesimlerine ulaşmayı hedeflemiş bu yanıyla da sivil bir karaktere sahip olmuştur. Bu durum, Osmanlı-Cumhuriyet modernleşme projesinin, uzun sürekliliği içerisinde belirgin bir fark yaratarak, sürecin bir kesintisi/süreksizliği olarak ön plana çıkmıştır.

Zira Cumhuriyetin, Batılı/modern bir devlet ve toplum yapısı inşa etmesi yönünde hareket eden kurucu kadrosu, toplumun “medenileşmesinin” ve bu yöndeki adab-ı muaşeretin öncüsü olmuştur. Bu kurucu kadro, cumhuriyet çocuklarının, aile yaşamı içerisinde edinmeleri gereken adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kurallarının, çocukların sonraki yaşamlarında, okul ve kamusal hayat içerisindeki süreçte pekişmesi ve onlarda yerleşik birer davranış kalıbı olarak oluşmasını amaçlanmış ve bu yönde çaba sarf etmişlerdir.

Zira ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, çocukların aile içerisindeki yaşamlarında, sabah güne başlama zamanından, akşam yataklarına yatıncaya kadarki süreçte hangi anda ve durumda, modern muaşeretin gereği olarak nasıl davranmaları gerektiği oldukça ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Bununla beraber çocukların aile yaşamları dışında, onların sosyalleşmeleri ve bahsi geçen davranış kalıplarını hem öğrenmeleri hem de öğrenilen yeni davranış kalıplarının sergilendiği alanlar olarak okul, sokak ve sosyal cemiyetlerin önemine de dikkat çekilmiş ve bu alanlarda nasıl bulunulması ve ne şekilde davranılması gerektiği de tüm detaylarıyla ortaya konmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket temalı yayınlarda, çocukların gündelik hayatlarında, karşılaşacakları farklı durumlarda, nasıl bir tutum takınmaları, nasıl bir davranışta ve ne şekilde bulunmaları gerektiği sorusuna cevap aranırken tüm bu davranış kalıplarının özünde vurgu kazanan kavramın, “saygı” olduğu, bunun bazen “terbiye” ve “nezaket” kavramıyla da ifade edildiği görülmüştür. Zira saygı hem geleneğe hem de dünyevi görgü ve nezakete referans edilebilecek çok katmanlı bir kavram olarak düşünülmüştür. Saygı olmaksızın görgü ve nezaketin de olamayacağı, buna karşın saygının olduğu ancak görgü ve nezaket kurallarının

eksik uygulandığı davranış kalıplarının kabul edilebileceği varsayılmıştır. Dolayısıyla dönemin adab-ı muâşeret kurallarının en temel ögesi “saygı” kavramıyla ifade edilirken, görgü, nezaket ve bununla ilgili ritüellerin ise daha ikincil bir önemi ifade ettiği anlaşılmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemi yayınlarında ortaya konan adab-ı muâşeret, görgü ve nezaket kuralları, geç Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi Batılı görgü ve nezaket kuralları referans alınarak oluşturulmuştur. Batılı görgü ve nezaket kurallarının egemen olduğu bu anlayışta gündelik hayatta uyulması gereken nezaket kurallarında önceliğe sahip bulunması gerekenler konusunda daima cinsiyet, yaş ve statü belirleyici bir etmen olarak ön plana çıkmıştır. Ancak erken Cumhuriyet dönemi adab-ı muâşeret kuralları, Batı referanslı geleneği esas almış olsa da kimi durumlarda bunun esnetildiği ve geleneksel/alaturka adab-ı muâşeretin esas alındığı durum ve davranış kalıpları da söz konusu olmuştur.

Ele alınan dönemin çocuklara dönük yayınlarında ortaya konulan adab-ı muâşeret kuralları, Cumhuriyetin iki savaş arası süreçte yaşadığı sosyal ve ekonomik zorlukların izlerini de barındırmıştır. Öyle ki çocuk dergilerinde, özellikle giyim, kuşam ile sofrada adab-ı muâşereti ekseninde ortaya konulan söylemlerde, bahsedilen sürecin zorlukları karşısında, çocukların gündelik hayatlarında uymaları gereken pratik kurallara yer verilmiştir. Bu kuralların temel amacı, bahsedilen iki savaş arası sürecin yarattığı sosyal ve ekonomik konjonktürün zorluklarını aşmaya dönüktür. Bu çerçevede şekillenen dönemin adab-ı muâşeret kuralları, israftan kaçınılarak, yeterli ve dengeli beslenme, sağlık ve hijyenin merkeze alındığı bir anlayış çerçevesinde şekillenmiş ve bu yanı sıra adab-ı muâşeret, görgü ve nezaket kuralları, dönemin sosyal, ekonomik koşulları ve tasarruf söylemleriyle iç içe geçmiştir.

Kaynaklar

Kitap ve Makaleler

ABDÜLREŞİD Kadriye (1341) Adab-ı Umumiyye Riayet, *Asar-ı Nisvan*, Sayı 18 (15 Kânunuevvel) s. 1, 2.

----- (1341) Adab-ı Umumiyye Riayet: Türkler Şarkın Centilmenleridir, *Asar-ı Nisvan*, Sayı 16 (19 Teşrinisani) s. 1-3.

----- (1341) Evlerimizi Temizlemek: Bir Hanenin Güzelliği Onun Nezafeti İle Kaimdir, *Asar-ı Nisvan*, Sayı 1 (26 Kânunusani) s. 13.

Ailede Çocuk: Büyüklere Yapmadığınızı Küçüklere de Yapmayınız, (Parents Magazine'den), *Aile* c.3, Sayı 10 (1949 Yaz) s. 45-46.

ANDREAS Gottfried (1943) *Görgü: En Yeni ve En İleri Muâşeret Usulleri*, Çeviren ve Tertip Eden: Turan Aziz Beler, 2. bs. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

- Sevilmenin Şartı (1941) *Arkadaş*, Sayı 11 (21 Mart) s. 203.
- BERTAN Sezai (1950) Temizlik ve İntizam, *Çocuk Güneşi*, Sayı 6 (28 Ekim) s. 2.
- Çocuklarda Verem Hastalığı, (1935) *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 107 (İkinci teşrin) s. 17-25.
- DEMİRHAN General Pertev (1942) *Türk Çocuğuna Öğütlerim*, 2. bs. Matbai Ebüzziya, İstanbul.
- DENİZ Hasan (1961) *En Yeni Muâşeret Kaideleri*, Aka Kitabevi ve Anten Yayınevi, Dizgi ve Baskı Marifet Matbaası, İstanbul.
- Dr. Ali Şükrü (1930) Çocuk Çamaşırları, *Çocuk Haftası*, c.2. (23 Nisan) s. 91-94.
- (1927) Çocuk Çamaşırları Nasıl Olmalıdır? *Türk Çocuğu*, Sayı 6 (Mart) s. 8-12.
- Dr. Mehmed Emin (1339) Verem Mücadelesi, *Yeni Yol*, Sayı 2 (15 Mayıs) s. 8, 9.
- DUBEN – BEHAR (1996) *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile, Doğurganlık 1880-1940*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- (DURU) Kazım Nami (1928) Çocuklara Nasıl İyi İtiyatlar Öğretilir, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 18 (Mart) s. 5, 6.
- (1929) İçtimai Nizam Terbiyesi, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 31 (Nisan) s. 2.
- En Korkunç Hastalık Verem: Nasıl Gelir? Nasıl Korunmalı? (1929) *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 33 (Haziran) s. 17, 18.
- ESENBEL Selçuk (1997) Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı, *Toplumsal Tarih*, c. 8, Sayı 47 (Kasım) s. 6-14.
- Haftadan Haftaya: Evde okulda Sokakta (1938) *Ateş*, Sayı 9 (24 Son kanun) s. 2.
- Hekim Aksungur Bey'in Öğütleri: Temizlik (1925) *Yeni Yol*, Sayı 66 (5 Mart) s. 689-699.
- Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muâşeret Usulleri*, (1927) Sevimli Ay Neşriyatı: 8, Resimli Ay Matbaası, Türk Limited Şirketi, İstanbul.
- İŞİN Ekrem (1987) Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Adab-ı Muâşereti, *Tarih ve Toplum*, c. 8, Sayı 48 (Aralık) s. 13-20.
- İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar*, (1943) Maarif Vekilliği, Ankara. s. 109-130.
- LEVEND Ağah Sırrı (1940) *Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz*, Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından XVI, İstanbul.
- Lokman Hekim (1938), Hekim Öğütleri: Sokaklarda İtişmek Çok Ayıptır, *Çocuk Duyusunu*, Sayı 49 (1 Eylül) s. 1.

- M. S. (1930) “Çocuklara Öğütlerimiz”, *Çocuk Haftası*, c. 2 (Nisan) s. 190.
- MERİÇ Nevin (2007) *Adab-ı Muşeret: Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)*, 2. bs. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Monologcu (1937) Monolog: Dil, *Afacan Çocuk Gazetesi*, Sayı 133 (3 Haziran) s. 10.
- (1936) Monolog: Mahsus Yapmadım ki, *Afacan Çocuk Gazetesi*, Sayı 91 (1 Birinci teşrin) s. 8.
- Muhtelif Milletlerde Sual-i Hatır, *Çocuk Salnamesi*, (1927) s. 149.
- NİHAT M. (1929) Çocuk Nasıl Giydirilmeli: Bir Doktorun Nasihatleri, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 34 (Temmuz) s. 16-17.
- NURETTİN Ege Nebahat (1950) Sağlığımızı Koruyalım: Niçin Mevsime Göre Giyiniriz? *Doğan Kardeş*, Sayı 186 (20 Nisan) s. 5.
- ORHAN Ş. (1939), Temizlik ve İntizam, *Çocuk*, Sayı131 (24.3) s. 12, 13.
- Safveti Ziya (1927) *Adab-ı Muşeret Hasbihalleri*, Türk Ocağı Matbaası, Ankara.
- Sağlık: Hastalık Hekimin Sağlık Bilgisi, Sağlık Bilgisinin On Buyruğu (1941) *Çocuk*, Sayı 264 (20. Birinci kanun) s. 6.
- SEVİG Vasfi Raşit (1941) Temizlik, *Çocuk*, Sayı 260 (22 İkinci teşrin) s. 1.
- SILANOĞLU Nazım (1962) *Mukayeseli Muşeret (Görğü)*, Aka Kitabevi, İstanbul.
- Sokakta (1947) *Doğan Kardeş*, c. 3, Sayı 55 (16 Ekim) s. 3.
- Sokakta Yürümek Sanatı (1946) *Doğan Kardeş*, c. 2, Sayı 28 (15 Eylül) s. 3.
- Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde (1939) *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 17 (23 Şubat) s. 298.
- Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde (1939) *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 20 (14 Mart) s. 348.
- Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde (1939) *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 18 (29 Şubat) s. 320.
- Sosyal Hayat Bilgileri: Her Yerde (1939) *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 29 (18 Mayıs) s. 526.
- Sosyal Hayat Bilgileri: Okulda (1939) *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 25 (20 Nisan) s. 432.
- Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta (1939) *Cumhuriyet Çocuğu*, Sayı 21 (21 Mart) s. 373.
- Su ve Tarak Kullanmayan Millet (1925) *Yeni Yol*, Sayı 66 (5 Mart (1925) s. 686-687.

- ŞEVKİ Hikmet (1929) Çocuğun Telebbüs Tarzı, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 30 (Mart) s. 10, 11.
- (TARCAN) Selim Sırrı (1334) Ruhi Terbiye: Maharet, *Osmanlı Genç Dernekleri*, Sayı 6 (1 Şubat) s. 13, 14.
- (1334) Ruhi Terbiye: Merak”, *Osmanlı Genç Dernekleri*, Sayı 9 (1 Mayıs) s. 13, 14.
- (1936) Yaşama Terbiyesi: Saygı -6-, *Çocuk*, Sayı 6 (Haziran) s. 2-6.
- (1942) *Yaşama Bilgisi*, Maarif Matbaası, Ankara.
- Temizliğe İhtiyaç (1932) *Çocuk Sesi*, Sayı 107 (25 Kânunusani) s. 8, 9.
- Temizlik, (1946) *Çocuk Doktoru*, Sayı1 (Nisan) s. 8, 9.
- Terbiyeci Tarcan (1936) Yaşama Rehberi: Nasıl Selam Vermeli -1-, *Çocuk*, Sayı 1 (İkinci kanun) s. 1.
- (1936) Yaşama Terbiyesi, *Çocuk*, Sayı 3 (Mart) s. 1, 15.
- (1936) Yaşama Terbiyesi: Kılık Kıyafet -4-”, *Çocuk*, Sayı 4 (Nisan) s. 1-13.
- (1936) Yaşama Terbiyesi: Şapka, *Çocuk*, Sayı 2 (Şubat) s. 1, 15.
- (1936) Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, *Çocuk*, Sayı 5 (Mayıs) s. 1-11.
- TOKSÖZ, (1938) Haftadan Haftaya: Gençler ve Aksaçlılar, *Ateş*, Sayı 21 (18 Nisan) s. 2.
- TUNÇ YAŞAR Fatma (2016) *Alafranga Halleri Geç Osmanlı'da Adab-ı Muaşeret*, Küre Yayınları, İstanbul.
- (USMAN) Mazhar Osman (1928) Verem Mücadelesinde Mekân Meselesi, *Verem Mecmuası*, Sayı 1 (1 Kânunusani) s. 6.
- VECDİ Feridun (1928) “Veremle Mücadele Bir Terbiye Meselesidir”, *Türk Çocuğu*, Sayı 23 (Ağustos) s. 15, 16
- Veremden Korkun (1927) *Çocuk Salnamesi*, s. 86.
- Veremden Korunma (1341) *Tıbbi Sabifeler*, Sayı 3 (15 Ağustos) s. 1.
- Yazın Ne Giydirmeli? (1929) *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 35 (Ağustos) s. 17.